

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย และ ข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์หลัก เป็นการศึกษาอิทธิพลของความเคร่งศาสนา และ ค่านิยมประชาธิปไตย ที่มีต่อพฤติกรรมแบบประชาธิปไตย โดยมีความรู้สึกลึกซึ้งแปลกแยกเป็นตัวแปร สอดแทรกซ้อนของกลุ่มประชากรที่เป็นอาจารย์ และ นักศึกษามหาวิทยาลัยของรัฐ ซึ่งสามารถ รวบรวมตัวอย่าง (Sample) ที่เป็นอาจารย์ ได้จำนวน 218 ตัวอย่าง และ นักศึกษา ได้จำนวน 396 ตัวอย่าง โดยใช้แบบสอบถามเชิงปริมาณที่มีคำถามประมาณ 90 ข้อคำถามในการรวบรวมข้อมูล และ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรม SPSS และ LISREL เป็นพื้นฐาน ทั้งนี้ ได้ปรับจำนวนขั้นต่ำสุด ของจำนวนตัวแปรประจักษ์ของตัวแปรแฝงที่ต้องการศึกษา ให้เหมาะสมกับการใช้งานของ โปรแกรม LISREL โดยคำนึงถึงความเหมาะสมเชิงทฤษฎี และการให้ค่าดัชนี R^2 สูงสุดเท่าที่จะ เป็นไปได้เป็นสำคัญ (ซึ่งนำเสนอเป็นส่วนๆแล้วตามลำดับ) สำหรับความตรงประเด็น (Validity) และ ความเชื่อถือได้ (Reliability) ของแบบสอบถาม ได้ใช้ความเห็นชอบของผู้เชี่ยวชาญใน สาขาวิชา ได้แก่ ศาสตราจารย์ ดร. ทินพันธ์ นาคะตะ ศาสตราจารย์ ดร. ลิขิต ธีรเวคิน ศาสตราจารย์ ดร. อิมรอน มะลูลีม และ รองศาสตราจารย์ ดร. โยธิน แสงดี ประกอบกับการเคย ได้รับการได้รับการยอมรับนำไปใช้งานแล้วในระดับโลก รวมทั้งพิจารณาจากค่าดัชนียืนยันทาง สถิติ ทั้งนี้ ได้ผลการวิเคราะห์ข้อมูลดังได้นำเสนอแล้วใน บทที่ 4 ในขั้นตอนการสรุปผลการวิจัย ผู้วิจัยขอแนะนำสรุปผลการวิจัย และ ข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

สรุปผลการวิจัย และ อภิปรายผล

ดังได้นำเสนอแล้ว ตั้งแต่ บทที่ 1 – 4 ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัย โดยแบ่งเป็นส่วนๆ ดังนี้

ส่วนที่ 1 ตัวแปรแฝง และ ตัวแปรประจักษ์ พบว่า

ประเด็นที่ 1 ตัวแปรที่ได้กำหนดไว้จากการศึกษาทางวิชาการ และ ทบทวนวรรณกรรมแล้วครอบคลุมตัวแปรที่ได้จากข้อมูลเชิงประจักษ์ทั้งหมด ไม่ว่าจะจัดกลุ่มข้อมูลชั้นแรก ด้วยวิธีการ วิเคราะห์ปัจจัยระดับที่ 1 (Confirmation Factor Analysis level 1 - CFA) หรือ วิเคราะห์ปัจจัยเชิงสำรวจ (Exploratory Factory Analysis - EFA) ซึ่งการวิจัยนี้ใช้วิธีการวิเคราะห์ ปัจจัยเชิงสำรวจในการวิเคราะห์ข้อมูล เนื่องจากให้ผลการวิเคราะห์ที่มีความสอดคล้อง กลมกลืน

และ เข้ากันได้ดีกับข้อมูลเชิงประจักษ์มากที่สุด (ดังกล่าว ใช้ค่า Suppress absolute values less than 0.5 เป็นเกณฑ์ในการพิจารณา) โดย

ตัวแปรแฝงความรู้สึกลึกแปลกแยก และ พฤติกรรมประชาธิปไตย ประกอบด้วย ตัวแปรประจักษ์ เช่นเดียวกัน ทั้งจากการทบทวนวรรณกรรมในเชิงทฤษฎี และ ข้อมูลเชิงประจักษ์

ตัวแปรแฝงความเคร่งศาสนา (Religiosity) จากการทบทวนวรรณกรรมเชิงทฤษฎี ประกอบด้วย ความเคร่งศาสนาที่ฝังลึกในจิตใจ (Intrinsic Religiosity - Intr) และความเคร่งศาสนาที่เกิดจากปัจจัยจูงใจทางสังคม และเพื่อตนเอง (Extrinsic Religiosity - Extr) แต่จากข้อมูลเชิงประจักษ์ และโดย การวิเคราะห์ปัจจัยเชิงสำรวจ พบว่า มีรูปแบบเป็นความเคร่งศาสนาที่ฝังลึกในจิตใจ (Intrinsic Religiosity - Intr) เท่านั้น

ตัวแปรแฝงค่านิยมประชาธิปไตย จากการทบทวนวรรณกรรมเชิงทฤษฎี ประกอบด้วย 7 ตัวแปรประจักษ์ ได้แก่ เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เชื่อเรื่องสิทธิ และ เสรีภาพ มีความเสมอภาค มีความไว้วางใจซึ่งกัน และ กัน ความเป็นปัจเจกภาพ อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน (ยึดมั่นเรื่องประชาชนต้องเป็นใหญ่) และ อุดหนุน อุดหนุนต่อความคิดเห็น และ พฤติกรรมที่แตกต่าง แต่จากข้อมูลเชิงประจักษ์ และ โดยการวิเคราะห์ปัจจัยเชิงสำรวจ พบว่า ประกอบด้วย 6 ตัวแปร ได้แก่ ความเป็นปัจเจกบุคคล มีความเสมอภาค ยึดมั่นเรื่องอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน (ยึดมั่นเรื่องประชาชนต้องเป็นใหญ่) อุดหนุน อุดหนุน ต่อ ความคิดเห็น และ พฤติกรรมที่แตกต่าง 2 ตัวแปร และ เชื่อเรื่องสิทธิ และ เสรีภาพ

ประเด็นที่ 2 ตัวแปรประจักษ์ในกลุ่มตัวแปรแฝงเดียวกัน มีความสัมพันธ์กัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ 0.01 และ 0.05 (ภาคผนวก ข)

ประเด็นที่ 3 ตัวแปรแฝงพฤติกรรมแบบประชาธิปไตยมีความสัมพันธ์กับตัวแปรแฝงความรู้สึกลึกแปลกแยก ความเคร่งศาสนา และค่านิยมประชาธิปไตย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 (ภาคผนวก ข)

ประเด็นที่ 4 ตัวแปรแฝงความรู้สึกลึกแปลกแยก มีความสัมพันธ์กับ ความเคร่งศาสนา และ ค่านิยมประชาธิปไตย อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ (ความสัมพันธ์ไม่ชัดเจน) แต่มีความสัมพันธ์ อย่างมีนัยสำคัญระดับ 0.01 กับ พฤติกรรมแบบประชาธิปไตย (ภาคผนวก ข)

ประเด็นที่ 5 เมื่อทดลองแยกการวิเคราะห์ด้วยโปรแกรม LISREL ออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มอาจารย์ จำนวน 218 ตัวอย่าง และ กลุ่มนักศึกษา จำนวน 396 ตัวอย่าง พบว่า โมเดลให้ผลการวิเคราะห์สอดคล้อง กลมกลืน และ เข้ากันได้ดีกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ทั้ง 2 กลุ่ม แตกต่างกันที่ระดับการให้ความสำคัญต่อตัวแปรประจักษ์ และ ค่านิยมปฏิบัติการ (ภาคผนวก ฎ และ ฏ)

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเชิงสถิติจากข้อมูลเชิงประจักษ์ที่รวบรวมได้ สามารถสรุปผลในส่วนตัวแปรได้เป็น 3 ประเด็น ดังนี้

1. อาจารย์ และ นักศึกษามหาวิทยาลัยของรัฐ ปัจจุบันยังคงมีขอบเขตจำกัดของค่านิยมประชาธิปไตยในจิตสำนึกอยู่ในระดับ ปานกลางค่อนข้างต่ำ และ ยังไม่ครอบคลุมทุกค่านิยมที่สำคัญ ของ ระบอบประชาธิปไตย

2. อาจารย์ และ นักศึกษามหาวิทยาลัยของรัฐ อาจยังมีค่านิยมประชาธิปไตยอื่นๆในจิตสำนึก แต่ยังมีน้ำหนักไม่มากพอ ที่จะได้รับการจัดให้อยู่ร่วมในกลุ่มค่านิยมประชาธิปไตยกลุ่มใหญ่ (โดยวิธีการ Exploratory Factor Analysis – EFA ซึ่งให้โมเดลการวิเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์ทางเลือก สอดคล้อง กลมกลืน และ เข้ากันได้ดีที่สุดกับข้อมูลเชิงประจักษ์)

3. เมื่อจัดกลุ่มข้อมูลเชิงประจักษ์ ด้วยวิธีการ Confirmation Factor Analysis ระดับ 1 โดยแยกพิจารณาครั้งละ 1 ตัวแปรแฝง พบว่า องค์ประกอบที่ได้จากข้อมูลเชิงประจักษ์ สอดคล้องกับองค์ประกอบที่กำหนดไว้ในเชิงทฤษฎี และการทบทวนวรรณกรรม แต่ไม่สามารถให้โมเดลการวิเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์ทางเลือก ที่สอดคล้อง และ เข้ากันได้ดีที่สุดกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ได้ (ภาคผนวก ง)

ส่วนที่ 2 การเลือกโมเดลโครงสร้างความสัมพันธ์ทางเลือก เพื่อใช้วิเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์

ผู้วิจัยใช้วิธีการ Exploratory Factor Analysis - EFA และ Confirm ด้วย โปรแกรม LISREL พบว่า ได้มาตรวจวัดตัวแปรแฝง ในระดับ ดี - ดีมาก และได้โมเดลการวิเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์ทางเลือก ในระดับดีมาก สอดคล้อง กลมกลืน และ เข้ากันได้ดีกับข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยมีค่าดัชนีสำคัญ ดีกว่า มาตรฐานที่โปรแกรมกำหนดไว้ ดังนี้

Chi-square = 131.45, df = 73, Relative Chi-Square (Chi-Square / df) = 1.8007, RMSEA = 0.036, P-value = 0.00003, NCP = 58.45, NFI = 0.97, NNFI = 0.98, PNFI = 0.67, CFI = 0.99, IFI = 0.99, RFI = 0.96, RMR = 0.16, Standardized RMR = 0.037, GFI = 0.97, AGFI = 0.95, PGFI = 0.59, CN = 483.10 (ตาราง 17 และ ภาคผนวก ง)

ส่วนที่ 3 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล (เชิงสถิติ)

ผู้วิจัยสรุปผลการวิเคราะห์เป็น 2 ประเด็นหลัก ได้ดังนี้

1. การบรรลุมิติวัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 – เพื่อทราบข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับพฤติกรรมแบบประชาธิปไตย (การมีส่วนร่วมทางการเมือง และ การต่อต้านเผด็จการ) ความรู้สึกแปลกแยก ความเคร่งศาสนา และ ค่านิยมประชาธิปไตยของอาจารย์ และนักศึกษาระดับมหาวิทยาลัย

พบว่า อาจารย์ และ นักศึกษา มีพฤติกรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย (การมีส่วนร่วมทางการเมือง และ การต่อต้านเผด็จการ) อยู่ในระดับต่ำมาก โดยมีค่าดัชนี Mean เท่ากับ 5.0832 และ จะไม่ต่อต้านคนดีที่เข้ามาดำรงตำแหน่งทางการเมืองโดยไม่ผ่านการเลือกตั้ง โดยมีค่าดัชนี Mean เท่ากับ 4.2215 เมื่อพิจารณาเฉพาะแต่ละตัวแปรประจักษ์ พบว่า การมีส่วนร่วมทางการเมือง มีค่าดัชนี mean เท่ากับ 4.5772 การต่อต้านเผด็จการ 1 มีค่าดัชนี mean เท่ากับ 4.3823 และ การต่อต้านเผด็จการ 2 มีค่าดัชนี mean เท่ากับ 6.2904 (มีค่านิยมปฏิบัติการเกี่ยวกับ จะร่วมต่อต้านไม่ให้เกิดผู้นำที่มีอำนาจเด็ดขาดเหนือผู้อื่น) (ภาคผนวก ก)

เมื่อวิเคราะห์หาลึกลงไปถึงตัวแปรประจักษ์แยกตามกลุ่มอาจารย์ และ นักศึกษา พบว่า ทั้งอาจารย์ และ นักศึกษาไม่ค่อยชอบการมีส่วนร่วมทางการเมือง และ ไม่ต่อต้านเผด็จการ เว้นแต่จะร่วมต่อต้านไม่ให้เกิดผู้นำที่มีอำนาจเด็ดขาดเหนือผู้อื่น ซึ่งอาจมองในอีกมุมหนึ่งได้ว่า หากมีผู้ทำรัฐประหาร และ บริหารประเทศด้วยการพยายามขอความร่วมมือให้เกิดการบริหารงานแบบมีส่วนร่วมจากฝ่ายต่าง ๆ โดยไม่ใช้อำนาจเด็ดขาดในกรบริหารประเทศ ก็อาจส่งผลให้ ไม่ถูกต่อต้านจากกลุ่มอาจารย์ และ นักศึกษา และเมื่อวิเคราะห์หาลึกลงไปถึงระดับเปรียบเทียบกลุ่มอาจารย์ กับ กลุ่มนักศึกษา พบว่า กลุ่มอาจารย์มีแนวโน้มชอบการมีส่วนร่วมทางการเมืองเล็กน้อย แต่ตรงกันข้าม กลุ่มนักศึกษากลับมีแนวโน้มไม่ชอบการมีส่วนร่วมทางการเมืองเล็กน้อย โดยมีค่าดัชนี Mean เท่ากับ 5.0561 และ 4.3578 ตามลำดับ (ภาคผนวก ฎ และ ฏ)

มีความเคร่งศาสนา ในระดับต่ำ โดยมีค่าดัชนี Mean เท่ากับ 5.6979 และ เมื่อพิจารณาต่อไปถึงตัวแปรประจักษ์ พบว่า ความเคร่งศาสนาที่ฝังลึกภายในจิตใจ 1 (มีค่านิยมปฏิบัติการ ได้แก่ การปฏิบัติตามหลักการของศาสนา การดำรงชีวิตมีพื้นฐานบนหลักการศาสนา แม้ถูกต่อต้านก็ไม่ทิ้งหลักการศาสนา ไปร่วมกิจกรรมทางศาสนาด้วยความศรัทธาอย่างยิ่ง และ เห็นว่าศาสนาสำคัญต่อการดำรงชีวิตประจำวัน อย่างมาก) มีค่าสูงสุด โดยมีค่าดัชนี Mean เท่ากับ 6.4408 แต่ ความเคร่งศาสนาที่ฝังลึกในจิตใจ 3 (มีค่านิยมปฏิบัติการ ได้แก่ ไปร่วมกิจกรรมทางศาสนาสม่ำเสมอ แม้ไม่มีเพื่อน ไม่ว่าจะไปวัดหรือไม่ ท่านคิดว่าเคร่งศาสนา และ ปัจจุบันท่านเคร่งศาสนามากขึ้นกว่าเดิม) มีค่าต่ำสุด และ มีแนวโน้มในทางลบ โดยมีค่าดัชนี Mean เท่ากับ 4.8927 (ค่ากลาง คือ รู้สึกเฉย ๆ เท่ากับ 5)

เมื่อวิเคราะห์หาลึกลงไปถึงตัวแปรประจักษ์แยกตามกลุ่มอาจารย์ และ นักศึกษา จะพบว่า กลุ่มอาจารย์มีความเคร่งศาสนาที่ฝังลึกในจิตใจ โดยเฉลี่ย มากกว่านักศึกษา และ โดยเฉพาะกลุ่มอาจารย์แนวโน้มมีความเคร่งศาสนาที่ฝังลึกในจิตใจ 3 เป็นบวกเล็กน้อย โดยมีค่าดัชนี Mean เท่ากับ 5.3364 แต่กลุ่มนักศึกษากลับตรงกันข้าม แนวโน้มมีความเคร่งศาสนาที่ฝังลึกในจิตใจ 3 เป็นลบเล็กน้อย โดยมีค่าดัชนี Mean เพียง 4.6471 (ค่ากลาง คือ รู้สึกเฉย ๆ เท่ากับ 5) (ภาคผนวก ฎ)

มีแนวโน้มค่านิยมประชาธิปไตย ปานกลาง โดยมีค่าดัชนี Mean เท่ากับ 7.4386 เมื่อพิจารณาเฉพาะตัวแปรประจักษ์ พบว่า ให้ความสำคัญต่อตัวแปรประจักษ์ ความเป็นปัจเจกบุคคล อดทน อดกลั้นต่อความคิดเห็น และ พฤติกรรมที่แตกต่าง 1 ความเสมอภาค อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน (ประชาชนต้องเป็นใหญ่) อดทน อดกลั้นต่อความคิดเห็น และ พฤติกรรมที่แตกต่าง 2 และ เชื่อเรื่องสิทธิ และ เสรีภาพ มากน้อยตามลำดับ ซึ่งแสดงว่า โดยรวม อาจารย์ และ นักศึกษา ให้ความสำคัญ ต่อ ค่านิยมเรื่องความเป็นปัจเจกบุคคลมากที่สุด โดยมีค่าดัชนี Mean เท่ากับ 7.5269 และ ให้ความสำคัญต่อค่านิยมความเชื่อเรื่องสิทธิ และ เสรีภาพ น้อยที่สุด โดยมีค่าดัชนี Mean เท่ากับ 7.2738 อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบค่าดัชนี Mean ของทุกตัวแปรประจักษ์ พบว่า อาจารย์ และ นักศึกษามีแนวโน้มให้ความสำคัญต่อตัวแปรประจักษ์ค่านิยมประชาธิปไตยค่อนข้างใกล้เคียงกัน และมีระดับปานกลางค่อนข้างน้อย โดยมีค่าดัชนี Mean ระหว่าง 7.2737 ถึง 7.5269 (ภาคผนวก ก)

เมื่อวิเคราะห์หาลึกลงไปถึงตัวแปรประจักษ์แยกตามกลุ่มอาจารย์ และ นักศึกษา จะพบว่า กลุ่มอาจารย์ให้ความสำคัญเรื่องความเป็นส่วนตัวมากที่สุด โดยตัวแปรประจักษ์ ความเป็นปัจเจกบุคคล มีค่าดัชนี Mean มากที่สุด เท่ากับ 7.9514 ขณะที่ กลุ่มนักศึกษาให้ความสำคัญเรื่องความเสมอภาคมากที่สุด โดยมีค่าดัชนี Mean เท่ากับ 7.3786 กลุ่มอาจารย์ให้ความสำคัญเรื่องการยอมรับความแตกต่าง 2 น้อยที่สุด โดยมีค่าดัชนี Mean เท่ากับ 7.3043 ซึ่งสื่อถึงความหมายว่า กลุ่มอาจารย์ค่อนข้างมีความเชื่อมั่นในตนเองสูง ไม่ค่อยยอมรับฟัง หรือ ยอมรับสิ่งต่างๆที่ต่างไปจากสิ่งที่ตนยึดมั่น หรือ คิด ขณะที่กลุ่มนักศึกษาให้นำหนักเรื่องอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน (ประชาชนต้องเป็นใหญ่) น้อยที่สุด โดยมีค่าดัชนี Mean เท่ากับ 7.1929 ซึ่งอาจสื่อความหมายได้ว่า การเลือกตั้งในปัจจุบันยังมีองค์ประกอบด้านการซื้อสิทธิขายเสียงอยู่อย่างแพร่หลาย ไม่สามารถควบคุมได้สำเร็จอย่างจริงจัง จึงยังคงไม่ให้ความสำคัญในระดับต้น อย่างไรก็ตาม ข้อมูลเชิงประจักษ์แสดงให้เห็นว่ากลุ่มอาจารย์ และ กลุ่มนักศึกษาให้ความสำคัญต่อตัวแปรประจักษ์ค่านิยมประชาธิปไตยในระดับที่แตกต่างกัน (ภาคผนวก ฎ)

เนื่องจากการปรับตัวเลขสถิติของตัวแปรประจักษ์ของความรู้สึกแปลกแยก เพื่อให้การวิเคราะห์ด้วยโปรแกรม LISREL ไม่เกิดค่า Error variance เป็นลบ จึงต้องอ่านค่าสถิติในทิศทางตรงข้ามกับตัวเลขข้อมูลเชิงประจักษ์ ซึ่งข้อมูลเชิงประจักษ์ แสดงว่า กลุ่มอาจารย์ และ นักศึกษาไม่มีความรู้สึกแปลกแยก โดยมีค่าดัชนี Mean เท่ากับ 5.7553 เมื่อพิจารณาเฉพาะตัวแปรประจักษ์ พบว่า มีความรู้สึกไม่โดดเดี่ยวค่อนข้างน้อย โดยมีค่าดัชนี Mean เท่ากับ 5.4891 และ มีความรู้สึกไม่เป็นปฏิปักษ์ 1 มากที่สุด แต่ยังคงมีค่าดัชนี Mean เพียงเท่ากับ 5.9088 ซึ่งสรุปได้ว่า กลุ่มอาจารย์ และ นักศึกษาไม่มีความรู้สึกโดดเดี่ยว และ ไม่ค่อยมีความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ อีกนัยหนึ่ง โดยรวม ไม่มีความรู้สึกแปลกแยก

เมื่อวิเคราะห์ลึกกลงไปถึงตัวแปรประจักษ์แยกตามกลุ่มอาจารย์ และ นักศึกษา จะพบว่า กลุ่มอาจารย์มีความรู้สึกโดดเดี่ยว มากกว่า นักศึกษา โดยมีค่าดัชนี Mean เท่ากับ 5.3272 และ 5.5783 ตามลำดับ ขณะเดียวกัน กลุ่มอาจารย์ก็มีแนวโน้มความรู้สึกเชิงมิตรภาพมากกว่า กลุ่มนักศึกษา (ภาคผนวก ฎ)

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 – เพื่อ วิเคราะห์อิทธิพลของความเคร่งศาสนา ความรู้สึกแปลกแยก และ ค่านิยมแบบประชาธิปไตยต่อพฤติกรรมทางการเมือง (การมีส่วนร่วมทางการเมือง และการต่อต้านเผด็จการ) ของ อาจารย์และนักศึกษาระดับมหาวิทยาลัย

จากผลการศึกษาวิจัย พบว่า

1. ความเคร่งศาสนา (ในระดับธรรมดา) มีอิทธิพลต่อค่านิยมประชาธิปไตย และ พฤติกรรมแบบประชาธิปไตยในเชิงบวก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยมีค่าน้ำหนักหองศ์ประกอบมาตรฐาน (Standardized loading) เท่ากับ 0.19 และ 0.16 ตามลำดับ และ จากสมการลดรูป ความเคร่งศาสนาอธิบายความผันแปรของค่านิยมประชาธิปไตย ได้ร้อยละ 3.9 และ อธิบายความผันแปรของพฤติกรรมแบบประชาธิปไตย (การมีส่วนร่วมทางการเมือง และ การต่อต้านเผด็จการ) ได้ร้อยละ 7.6 กล่าวได้ว่า ความเคร่งศาสนามีอิทธิพลค่อนข้างน้อย (แต่มีนัยสำคัญทางสถิติ) และ เมื่อเปรียบเทียบอิทธิพลของความเคร่งศาสนา ที่มีต่อ ค่านิยมประชาธิปไตย กับ ที่มีต่อ พฤติกรรมแบบประชาธิปไตย ข้อมูลประจักษ์เชิงสถิติแสดงให้เห็นว่า ความเคร่งศาสนามีอิทธิพลต่อ ค่านิยมประชาธิปไตย มากกว่ามีอิทธิพลต่อ พฤติกรรมแบบประชาธิปไตย (ภาคผนวก ง)

2. ความรู้สึกแปลกแยก มีอิทธิพลต่อ พฤติกรรมแบบประชาธิปไตยในเชิงบวก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แม้ความรู้สึกแปลกแยกนั้นมีแนวโน้มไม่ชัดเจนจากความเคร่งศาสนา (เนื่องจาก ความเคร่งศาสนามีอิทธิพลต่อความรู้สึกแปลกแยกอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ และ มี

ค่าน้ำหนักองค์ประกอบมาตรฐาน (Standardized Solution) เท่ากับ -0.10 นอกจากนี้ ความเคร่ง
ศาสนาสามารถอธิบายความผันแปรของความรู้สึกแปลกแยก ได้เพียงร้อยละ 1.1 เท่านั้น)

ด้วยโปรแกรม LISREL ไม่สามารถให้ค่าดัชนีที่สามารถอธิบายความผันแปรของ
ตัวแปรตามได้ โดยวิเคราะห์จากสมการโครงสร้างความสัมพันธ์รวมทุกตัวแปร ผู้วิจัยจึงแยกการ
วิเคราะห์ด้วยโปรแกรม LISREL ครั้งละ 2 ตัวแปร โดยแยกเป็นอิสระจากตัวแปรอื่น ซึ่งพบผลลัพธ์
ทำนองเดียวกับที่กล่าวแล้วข้างต้น โดยความรู้สึกแปลกแยกมีอิทธิพลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
ระดับ 0.01 ต่อพฤติกรรมแบบประชาธิปไตย โดยมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบมาตรฐาน
(Standardized loading) เท่ากับ 0.23 และสามารถอธิบายความผันแปรของพฤติกรรมแบบ
ประชาธิปไตยได้เพียงร้อยละ 5.1 เท่านั้น กล่าวได้ว่า ความรู้สึกแปลกแยกมีอิทธิพลต่อพฤติกรรม
แบบประชาธิปไตยค่อนข้างน้อย แต่ มีนัยสำคัญทางสถิติ ระดับ 0.01 (ภาคผนวก ง)

3. ค่านิยมประชาธิปไตย มีอิทธิพลต่อ พฤติกรรมแบบประชาธิปไตย ในเชิงบวก
อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (ภาคผนวก ง)

ด้วยโปรแกรม LISREL ไม่สามารถให้ค่าดัชนีที่สามารถอธิบายความผันแปรของ
ตัวแปรตามได้ เมื่อวิเคราะห์จากสมการโครงสร้างความสัมพันธ์รวมทุกตัวแปร ผู้วิจัยจึงแยกการ
วิเคราะห์ด้วยโปรแกรม LISREL ครั้งละ 2 ตัวแปร โดยแยกเป็นอิสระจากตัวแปรอื่น ซึ่งพบผลลัพธ์
ทำนองเดียวกับที่กล่าวแล้วข้างต้น โดยค่านิยมประชาธิปไตยมีอิทธิพลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
ระดับ 0.01 ต่อพฤติกรรมแบบประชาธิปไตย โดยมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบมาตรฐาน
(Standardized loading) เท่ากับ 0.50 และสามารถอธิบายความผันแปรของพฤติกรรมแบบ
ประชาธิปไตยได้ร้อยละ 25 กล่าวได้ว่า ค่านิยมประชาธิปไตยมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมแบบ
ประชาธิปไตย ปานกลาง แต่มีนัยสำคัญทางสถิติ ระดับ 0.01 (ภาคผนวก ฉ)

4. ความรู้สึกแปลกแยก มีอิทธิพลเชิงบวกต่อค่านิยมประชาธิปไตย อย่างไม่มี
นัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งอาจกล่าวในเชิงสถิติได้ว่า มีอิทธิพลไม่ชัดเจนต่อค่านิยมประชาธิปไตย

2. การทดสอบสมมติฐาน และ วิเคราะห์

จากการนำข้อมูลเชิงประจักษ์มาวิเคราะห์ ด้วยโปรแกรม LISREL และ นำผล
การวิเคราะห์ที่ได้ยืนยันกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ พบว่า

สมมติฐาน 1. พฤติกรรมแบบประชาธิปไตย (การมีส่วนร่วมทางการเมือง กับ
การต่อต้านเผด็จการ) ของอาจารย์ และ นักศึกษาได้รับอิทธิพลจากความเคร่งศาสนา

ผลการวิเคราะห์ ให้ข้อสรุป ยืนยันสมมติฐาน 1

แสดงว่า ความเคร่งศาสนา มีอิทธิพลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติต่อพฤติกรรมแบบประชาธิปไตย (การมีส่วนร่วมทางการเมือง และ การต่อต้านเผด็จการ) และ เมื่อวิเคราะห์รายละเอียด พบว่า มีอิทธิพลเชิงบวกทางตรง และ อิทธิพลเชิงบวกทางอ้อมต่อพฤติกรรมแบบประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม ความเคร่งศาสนาอธิบายความผันแปรของพฤติกรรมแบบประชาธิปไตยได้เพียงร้อยละ 7.6 เท่านั้น แต่มีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งแสดงว่าการส่งเสริมให้คนเคร่งศาสนามากขึ้น (แต่ ต้องไม่มากเกินไปจนกลายเป็นความเคร่งศาสนาแบบสุดโต่ง ซึ่ง จะส่งอิทธิพลในเชิงลบ ต่อ ระบบประชาธิปไตย) ในรูปแบบที่เป็น intrinsic มีแนวโน้มเป็นผลดีต่อพัฒนาการของการปกครองระบอบประชาธิปไตย

จากการทบทวนวรรณกรรม ความเคร่งศาสนามีอิทธิพล ต่อ ค่านิยม และ พฤติกรรมทางการเมืองระดับบุคคล แตกต่างกันไป ทั้งเชิงบวก และ เชิงลบ ตามสภาพแวดล้อมทางการเมือง หรือ สังคม (ดวงเดือน พันธุมนาวิน, 2540; ทินพันธ์ นาคะตะ, 2546; Almond & Verba, 1963; Appleby, 2000 and Dow, 2005; Weber, 1930) และพบว่า อิทธิพลในเชิงลบ ต่อ ค่านิยม และ พฤติกรรมแบบประชาธิปไตย จะเกิดในผู้ที่เคร่งศาสนาเกินไป (Afkhami, 2006; Alkire, 2004; Altemeyer, 2006; Altemeyer & Hunsberger, 1992; Appleby, 2000; Brennen, 2004; Canetti-Nisim, 2005; Canetti-Nisim, 2003; Huber, 2005; Hunsberger & Jackson, 2005; Maddi, 2004; McCullough, Tsang & Brion, 2002; Pelz, 2004; Saloglou, 2006; 2003; Saroglou, 2003; Saroglou, Delpierre & Demell, 2003)

แต่จากข้อมูลเชิงประจักษ์ในการวิจัย พบว่า อาจารย์ และ นักศึกษา มีความเคร่งศาสนาประเภทฝังลึกในจิตใจเพียงในระดับปานกลาง เท่านั้น อิทธิพลที่มีต่อค่านิยมประชาธิปไตย และ พฤติกรรมแบบประชาธิปไตย จึงแตกต่างออกไปในอีกด้านหนึ่ง กล่าวคือ มีอิทธิพลในเชิงบวก ซึ่งมีข้อค้นพบสนับสนุนจากนักวิชาการหลายท่าน (Bridges & Moore, 2002; Curry, Koch & Chalfant, 2004; Huntley & Peetera, 2005; McCullough, Tsang & Brion, 2002; Paul, 2005; Soeling & Volland, 2002; Worthington Jr., et. al, 2003)

กล่าวโดยสรุป ความเคร่งศาสนาของอาจารย์ และ นักศึกษาส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นความเคร่งศาสนาที่ฝังลึกในจิตใจ โดยมีระดับความเคร่งไม่มากนัก ซึ่งจะมีอิทธิพลในเชิงบวก และ มีแนวโน้มสนับสนุนให้ อาจารย์ และ นักศึกษา มีพฤติกรรมแบบประชาธิปไตย

จากข้อสรุป แสดงว่า อาจารย์ และ นักศึกษา ควรได้รับการส่งเสริมให้มีความเคร่งศาสนาเพิ่มมากขึ้นในถึงระดับปานกลางระดับหนึ่ง แต่ไม่ควรเคร่งมากเกินไป เพราะอาจส่งผลให้แสดงพฤติกรรมเป็นเชิงลบต่อระบอบประชาธิปไตย และ มักเป็นผู้ออกให้เกิด

ความรุนแรง รวมทั้งแบ่งแยกชนชั้น (Alkire, 2004; Appleby, 2000; Canetti - Nisim, 2005; Cavanaugh, 2004; Hansen & Norenzayan, 2006; Saroglou, Delpierre & Dernelle, 2004)

สมมุติฐาน 2. พฤติกรรมแบบประชาธิปไตย (การมีส่วนร่วมทางการเมืองกับการต่อต้านเผด็จการ) ของอาจารย์ และ นักศึกษาได้รับอิทธิพลจากค่านิยมประชาธิปไตย

ผลการวิเคราะห์ ให้ข้อสรุป ยืนยันสมมุติฐาน 2

แสดงว่า ค่านิยมประชาธิปไตยมีอิทธิพล อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติต่อพฤติกรรมแบบประชาธิปไตย และ เมื่อวิเคราะห์ในรายละเอียด พบว่า เป็นอิทธิพลเชิงบวก อย่างไรก็ตาม ด้วยโครงสร้างความสัมพันธ์โดยรวม โปรแกรม LISREL ไม่สามารถแสดงค่าดัชนี ที่ค่านิยมประชาธิปไตยสามารถอธิบายความผันแปรของพฤติกรรมแบบประชาธิปไตย ผู้วิจัยจึงนำข้อมูลเชิงประจักษ์ชุดเดียวกันเข้าวิเคราะห์ด้วยโปรแกรม LISREL แต่วิเคราะห์เพียง 2 ตัวแปรเท่านั้น พบว่า ค่านิยมประชาธิปไตยมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมแบบประชาธิปไตย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และสามารถอธิบายความผันแปรของพฤติกรรมแบบประชาธิปไตยได้ร้อยละ 31 ซึ่งถือได้ว่าค่อนข้างมาก ซึ่งแสดงว่าการส่งเสริมให้เกิดค่านิยมประชาธิปไตยมากขึ้น มีแนวโน้มเป็นผลดีอย่างมากต่อพัฒนาการของการปกครองระบอบประชาธิปไตย

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่า ค่านิยมจะสะท้อนออกมาเป็นพฤติกรรมที่สอดคล้องในทุกระดับของสังคม (Boyatzis, R. E., Murphy, A. J., & Wheeler, J. V., 2000; Charon, 1992; Duriez & Soenens, 2003a; Duriez & Hutsebaut, 2003a; Duriez, Luyten, Snauwaert & Hutsebaut, 2002; Duriez, Fontaine & Luyten, 2001; Rokeach, 1996) วัฒนธรรม และ ประเพณีอันมีศาสนาเป็นพื้นฐานจะมีอิทธิพลต่อค่านิยมที่ฝังลึกอยู่ในจิตสำนึกของบุคคล และมีแนวโน้มที่จะแสดงพฤติกรรมทางการเมืองที่สอดคล้องออกมา (ดวงเดือน พันธมนาวิน, 2546; ทินพันธ์ นาคะตะ, 2546; ลิขิต ธีรเวคิน, 2546; Almond & Verba, 1963; Pye, 1966; Thomas, Jr., 1986) ซึ่งค่านิยมประชาธิปไตยจะแสดงถึงวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย กล่าวคือ มีพฤติกรรมการดำเนินชีวิตแบบประชาธิปไตย (Talissee, 2003)

กล่าวโดยสรุป ค่านิยมประชาธิปไตยของอาจารย์ และ นักศึกษามีระดับปานกลาง มีอิทธิพลเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติต่อพฤติกรรมแบบประชาธิปไตย เช่นเดียวกับที่ได้ทบทวนวรรณกรรม ไว้แล้ว โดยค่านิยมที่มีอิทธิพลมากที่สุดตามลำดับ ได้แก่ การยอมรับความแตกต่าง ความเสมอภาค ยึดมั่นเรื่องสิทธิ และ เสรีภาพ ความเป็นปัจเจกบุคคล และ ยึดมั่นเรื่องอธิปไตยเป็นของปวงชน

จากข้อสรุป แสดงให้เห็นว่าอาจารย์ และ นักศึกษา ยังไม่ให้ความสำคัญมากนักต่อเรื่องอำนาจอธิปไตยต้องเป็นของปวงชน หรืออีกนัยหนึ่ง ประชาชนต้องเป็นใหญ่ โดยมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบมาตรฐาน (Standardized loading) น้อยที่สุด เท่ากับ 0.63 ซึ่งแสดงว่า แม้จะมีค่าดัชนี Mean อยู่ลำดับที่ 3 แต่มีอิทธิพลน้อยที่สุดต่อการกำหนดพฤติกรรมแบบประชาธิปไตย ใน กลุ่มตัวแปรประจักษ์ค่านิยมประชาธิปไตยทั้ง 6 ตัวแปร ซึ่งอาจส่งผลให้ไม่ต่อต้านอำนาจทางการเมืองที่ไม่ได้มีที่มาจากปวงชนอย่างแท้จริง และ อาจสะท้อนต่อไปถึงการยอมรับได้ต่อการทำรัฐประหารเมื่อกลุ่มเผด็จการนั้นมีข้ออ้างที่พอฟังได้ และ นำเสนอการบริหารประเทศแบบมีส่วนร่วมจากกลุ่มที่ตนกำหนดไว้แล้ว

สมมุติฐาน 3. พฤติกรรมแบบประชาธิปไตย (การมีส่วนร่วมทางการเมือง กับการต่อต้านเผด็จการ) ของอาจารย์ และ นักศึกษาได้รับอิทธิพลจากความรู้สึกแปลกแยก

ผลการวิเคราะห์ ให้ข้อสรุป ยืนยันสมมุติฐาน 3

แสดงว่า ความรู้สึกแปลกแยกมีอิทธิพลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติต่อพฤติกรรมแบบประชาธิปไตย กล่าวคือ เมื่อมีความรู้สึกแปลกแยกน้อย หรือ ไม่มีความรู้สึกแปลกแยกก็จะมีแนวโน้มไม่ค่อยเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง และ ต่อต้านเผด็จการ แต่ตรงข้าม หากมีความรู้สึกแปลกแยกมากขึ้น กลับมีแนวโน้มจะชอบเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง และ ต่อต้านเผด็จการ อย่างไรก็ตาม เมื่อวิเคราะห์ในรายละเอียด พบว่า เป็นอิทธิพลเชิงบวก แต่มีข้อสังเกตว่าเป็นอิทธิพลที่แสดงแนวโน้มไม่ชัดเจนว่า เป็นผลทางอ้อมจากความเคร่งศาสนา เนื่องจาก ความเคร่งศาสนามีความสัมพันธ์กับความรู้สึกแปลกแยก อย่างไรก็ดี และ ด้วยโครงสร้างความสัมพันธ์โดยรวม โปรแกรม LISREL ไม่สามารถแสดงค่าดัชนีที่ความรู้สึกแปลกแยกสามารถอธิบายความผันแปรของพฤติกรรมแบบประชาธิปไตย ได้ ผู้วิจัยจึงนำข้อมูลชุดเดิม ไปวิเคราะห์ด้วยโปรแกรม LISREL แต่วิเคราะห์หาความสัมพันธ์เฉพาะ 2 ตัวแปร เท่านั้น พบว่า ยังคงยืนยันตามผลการศึกษาเดิม ทั้งนี้ ความรู้สึกแปลกแยก อธิบายความผันแปรของพฤติกรรมแบบประชาธิปไตย ได้เพียงร้อยละ 5.1 กล่าวได้ว่า ความรู้สึกแปลกแยกที่มากขึ้น มีอิทธิพลให้มีแนวโน้มเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง และ ต่อต้านเผด็จการ (เล็กน้อย) แต่ ในทางตรงกันข้าม เมื่อไม่มีความรู้สึกแปลกแยก หรือ มีความรู้สึกแปลกแยกน้อยลง กลับไม่ค่อยชอบเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง และ ต่อต้านเผด็จการ

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่า ความรู้สึกแปลกแยกทางการเมืองระดับบุคคลจะให้ผลลัพธ์ทั้งบวก และ ลบ ผลลัพธ์ในทางลบ ได้แก่ อาจก่อให้เกิดความกดดันกลายเป็นไม่ให้ความสนใจ หรือ ถอยห่างจากการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง (Almond & Verba, 1963;

Macke, 1979) โดยมีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า บางศาสนามีพัฒนาการจากหลักการที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรง เช่น การบูชายันต์ หรือ การเข้าร่วมทำสงครามในบางยุค (Ariarajah, 2003) ซึ่งแตกต่างจากหลักการของศาสนาพุทธนิกายเถรวาทในประเทศไทย ที่เน้นหลักเมตตาธรรม ส่วนผลลัพธ์ในทางบวก ได้แก่ เข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างจริงจัง ด้วยความกลัวต่อความรู้สึกโดดเดี่ยว (Alkire, 2004; Almond & Verba, 1963; Robson, 2003; Saroglou, 2002)

กล่าวโดยสรุป ความรู้สึกแปลกแยกของอาจารย์ และ นักศึกษามีอิทธิพลส่งผลดีให้เกิดการมีส่วนร่วมทางการเมือง และ ต่อต้านเผด็จการมากขึ้น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ระดับ 0.01 อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่าปัจจุบัน อาจารย์ และ นักศึกษาไม่มีความรู้สึกแปลกแยก แต่เป็นมิตรไม่มากนัก โดยมีค่าดัชนี Mean เท่ากับ 5.7553 อย่างไรก็ตาม ในระยะช่วงการปฏิวัติ 19 กันยายน 2549 จากการติดตามข่าวสารทางสื่อ และ สิ่งพิมพ์ต่างๆ แม้จะไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนยืนยัน แต่ก็เห็นอย่างชัดเจนว่ามีกลุ่มอาจารย์ และ นักศึกษาบางกลุ่มแสดงความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลที่ถูกปฏิวัติ และ แสดงพฤติกรรมเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองในเชิงต่อต้าน และ ชัดขึ้นอำนาจที่ถูกกล่าวอ้างว่า เป็นเผด็จการทางรัฐสภาอย่างชัดเจน แต่ต่อมาก็แสดงความเป็นมิตรกับรัฐบาลที่มีที่มาจากคณะรัฐประหาร และ แสดงพฤติกรรมไม่เข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง และ ไม่แสดงพฤติกรรมต่อต้านเผด็จการรัฐประหาร แต่อย่างใด

จากข้อสรุป แสดงให้เห็นว่าปัจจุบัน อาจารย์ และ นักศึกษา โดยรวมไม่มีความรู้สึกแปลกแยกต่อเรื่องราวต่างๆ ในสังคม ทำให้ไม่มีความรู้สึกอยากเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง และการต่อต้านเผด็จการ จะเห็นได้อย่างชัดเจนจากการแสดงออกทางการเมืองของอาจารย์ และ นักศึกษาในปัจจุบัน ว่า น้อยลงจากเมื่อช่วงเวลา 14 ตุลาคม 2516 ถึง 16 ตุลาคม 2519 ซึ่งมีบทบาททางการเมือง โดยแสดงความไม่พอใจต่อพฤติกรรม หรือ นโยบาย ต่างๆ ของรัฐบาล และ ร่วมมือกันเป็นพลังนักศึกษาในเรื่องการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง และ ต่อต้านรัฐประหาร หรือ อำนาจเผด็จการอย่างจริงจัง ทั้งนี้อาจเป็นผลโดยตรงจากการไม่ได้รับทราบข้อมูล หรือ ข่าวสารทางการเมืองที่เป็นข้อเท็จจริงอย่างจริงจัง ทำให้ไม่เกิดความรู้สึกอยากเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง หรือ แสดงพฤติกรรมทางการเมืองในทางใดทางหนึ่ง

ข้อเสนอแนะ จาก ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย พบว่า ตัวแปรที่ศึกษาวิจัย มีความสัมพันธ์กันทั้งเชิงบวก และ เชิงลบ ทั้งมีนัยสำคัญ และ ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ รวมทั้งได้พบข้อค้นพบ 4 ข้อ ดังได้กล่าวถึงแล้วในวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 และ มีข้อเสนอแนะในเชิงปฏิบัติ ดังนี้

1. ส่งเสริมเรื่องสิทธิ และ เสรีภาพในการนับถือศาสนาในสังคมไทยอย่างกว้างขวางให้เป็นไปแบบธรรมชาติค่อยเป็น ค่อยไป ไม่เน้นศาสนาใดศาสนาหนึ่งเป็นการเฉพาะ ซึ่งอาจก่อให้เกิดสภาพความรู้สึกไม่เป็นมิตร และ ต่อด้านกันในสังคม รวมทั้งสนับสนุนให้บุคคลมีโอกาสเข้าถึงแก่นแท้ของศาสนามากขึ้น เพื่อให้เกิดความเคร่งศาสนาที่ฝังลึกในจิตใจมากขึ้น ทั้งในด้านความเชื่อ และการปฏิบัติด้วยความศรัทธาทางศาสนา ซึ่งจะส่งผลเชิงบวกผลต่อเนื่องถึงค่านิยมประชาธิปไตย และ พฤติกรรมแบบประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม ไม่ควรเน้นส่งเสริมให้มากเกินไปจนสังคมมีความเคร่งศาสนาโดยรวมแบบสุดโต่ง ซึ่งอาจส่งผลในทางตรงข้ามต่อค่านิยมประชาธิปไตย และ พฤติกรรมแบบประชาธิปไตย

2. จัดโครงการให้ความรู้ และ ถ่ายทอดค่านิยมประชาธิปไตย พร้อมกับสนับสนุนให้แพร่หลาย และ เป็นที่ยอมรับ ตั้งแต่ระดับเป็นเด็กอย่างต่อเนื่องจนเป็นผู้ใหญ่ แลที่สำคัญจะต้องประกอบไปพร้อมกับการสนับสนุนด้านการนำไปปฏิบัติจริงให้เกิดประสบการณ์ จนกระทั่งสังคมยอมรับเป็นค่านิยมของสังคม และ เกิดเป็นจิตสำนึกประชาธิปไตยขึ้นในบุคคล ทั้งนี้พบว่า การให้ความรู้โดยวิธีการอบรม สั่งสอนแต่เพียงอย่างเดียวไม่สามารถนำไปสู่พฤติกรรมแบบประชาธิปไตยได้ เนื่องจากมีอิทธิพลน้อย วิธีชักนำให้เกิดทัศนคติ และ ค่านิยมประชาธิปไตยที่มีพลังจะต้องมีองค์ประกอบของประสบการณ์จริงในทางปฏิบัติด้วย (Levinger, n.d)

3. แม้จากข้อมูลเชิงประจักษ์ พบว่า ค่านิยมประชาธิปไตยที่มีในตัวอาจารย์และนักศึกษามหาวิทยาลัยไม่ครบทุกประเด็น แต่การถ่ายทอดให้เกิดค่านิยมแบบประชาธิปไตยในจิตสำนึกเพื่อส่งผลถึงพฤติกรรมแบบประชาธิปไตยอย่างถูกต้อง ควรเน้นกระทำทุกตัวแปร

4. ส่งเสริมให้สื่อต่างๆ มีเสรีภาพอย่างเต็มที่ ในการนำเสนอข้อมูลด้านต่างๆ ต่อประชาชน เพื่อให้ประชาชนมีโอกาสได้รับข่าวสาร และ ข้อมูลที่เป็นความจริงต่างๆ ซึ่งจะมีผลต่อเนื่องไปถึงพฤติกรรมส่วนบุคคล ที่จะแสดงออก ทั้งในเชิงบวก และ เชิงลบต่อเรื่องราวทางการเมือง

5. ส่งเสริมให้ประชาชนมีสิทธิ และ เสรีภาพอย่างเต็มที่ที่จะเข้าถึงข้อมูล และ ข้อเท็จจริงต่างๆ รวมทั้งเปิดโอกาสในการแสดงออกอย่างเสรี ซึ่งจะส่งผลต่อเนื่องไปถึงพฤติกรรมส่วนบุคคลที่จะแสดงออก

6. ในส่วน ของ ศาสนา กับ การเมือง ต้องแยกศาสนาออกจากการเมืองอย่างชัดเจน ให้ต่างปฏิบัติหน้าของตนโดยอิสระตามบทบาทของตน ซึ่งจะส่งผลให้บุคคลไม่มีความรู้สึกเชิง bias ต่ศาสนา ทั้งในเชิงบวก หรือ เชิงลบ ทำให้ศาสนาสามารถแสดงบทบาทในด้านการ

พัฒนาคุณธรรม และ จริยธรรมให้กับสังคมได้อย่างเต็มที่ ซึ่งจะพื้นฐานสำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาระบบประชาธิปไตย

โดยสรุป วัฒนธรรมทางศาสนายังคงแสดงให้เห็นแนวโน้มมีความสำคัญ ต่อ พัฒนาการของระบบประชาธิปไตยในด้านการเสริมสร้างคุณธรรม และ จริยธรรมให้กับ สังคม และ ส่งผลกระทบเชิงบวกไปถึงค่านิยมประชาธิปไตย และ พฤติกรรมแบบประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม ยังคงสมควรแยกบทบาทของศาสนาให้มีเสรีภาพ และ เป็นอิสระจากการเมือง มีขอบเขตในการสร้างสรรค์คุณธรรม และ จริยธรรมให้กับสังคมโดยรวมอย่างจริงจัง เท่านั้น ในส่วนของค่านิยมประชาธิปไตย และ พฤติกรรมแบบประชาธิปไตย แสดงให้เห็นแนวโน้มว่า ต้องส่งเสริมให้เกิดการถ่ายทอดค่านิยมประชาธิปไตยพร้อมกับการส่งเสริมให้เกิดการนำไปปฏิบัติจริงในทุกระดับของสังคม และท้ายสุด การต่อต้านระบอบเผด็จการรัฐประหาร แสดงแนวโน้มให้เห็นว่ายังคงต้องส่งเสริมให้อาจารย์ และ นักศึกษาดำรงจิตวิญญาณของการเข้ามีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมอย่างจริงจัง (Public mind) ทั้งส่งเสริมการเข้าร่วมพัฒนาท้องถิ่น หรือ สังคมที่ตนสังกัดอยู่ เพื่อให้เกิดเป็นพลังนักศึกษา และ อาจารย์ ดังเช่นเมื่อครั้ง 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519

ข้อเสนอแนะ การวิจัยในอนาคต

จากที่ได้ศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ขอคิดต่างๆหลายประการ ที่น่าสนใจนำเสนอเพื่อการปรับปรุงการวิจัยในอนาคตต่อไป ดังต่อไปนี้

1. จากผลการศึกษาวิจัย คาดว่า ปัจจุบันน่าจะมีปัจจัยอื่นที่มีอิทธิพลต่อการส่งเสริม หรือ ขัดแย้งต่อจิตสำนึกประชาธิปไตย เช่น ปัจจัยจูงใจทางสังคมสมัยใหม่ หรือ ปัจจัยเกี่ยวกับความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการติดต่อสื่อสาร หรือ การเดินทาง เป็นต้น ผู้วิจัยเสนอแนะให้ศึกษาลงลึก เพื่อทราบว่า ปัจจัยใดอื่นใดมีอิทธิพลต่อการสนับสนุน หรือ ไม่สนับสนุนต่อการพัฒนาของระบบประชาธิปไตยไทย หรือ แม้กระทั่งการทราบว่า แท้จริงแล้ว รูปแบบการปกครองใดมีความเหมาะสมต่อแนวโน้มของค่านิยม และ วัฒนธรรมของสังคมไทย อย่างไรก็ตามพึงระลึกไว้เสมอว่า แม้ในปัจจุบันอาจได้ชื่อว่าเป็นปัจจัยจูงใจทางสังคม แต่เมื่อได้รับการยอมรับเป็นเวลานานก็จะกลายเป็นวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆได้ ในท้ายที่สุด

2. ผู้วิจัยเห็นว่า ตัวแปรต้นที่น่าสนใจ และ ควรศึกษาเพิ่ม ได้แก่ ระดับการศึกษา ความเคร่งศาสนาแบบสุดโต่ง ความแตกต่างของสถานภาพทางเศรษฐกิจ รวมทั้งปัจจัยจูงใจทางสังคมอื่นๆ เป็นต้น ว่ามีอิทธิพลอย่างไร หรือไม่กับค่านิยม และ พฤติกรรมแบบประชาธิปไตย เนื่องจากการศึกษาวิจัยนี้จัดเป็น Pilot Project แต่ได้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลเชิงเปรียบเทียบ

ระหว่าง ตัวแปรแฝง และ ตัวแปรประจักษ์ ซึ่งจะนำร่องให้เกิดการศึกษาวิจัยอื่นให้ละเอียด ลงลึกขึ้น และ ชัดเจนขึ้น และ เป็นประโยชน์ในเชิงพัฒนาต่อไป

3. ควรจัดทำผลงานวิจัย เกี่ยวกับ ตัวชี้วัดของตัวแปรต่างๆในทุกระดับของงานวิจัย โดยพิจารณาสังคมไทยเป็นเป้าหมาย เนื่องจากตัวชี้วัดที่ใช้ในงานวิจัยปัจจุบัน ส่วนใหญ่อ้างอิงจาก ผลงานวิจัย หรือ ผลงานวิชาการจากต่างประเทศเป็นหลัก

4. จัดทำ Inventory สรุปผลการทบทวนวรรณกรรม หรือ ผลงานวิจัยเกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ ระหว่าง ตัวแปร Socio Economic Status (SES) กับ ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยทั่ว ๆ ไป

5. จัดทำ Inventory คำถามการวิจัยของสาขาวิชาการต่างๆที่ผ่านการทดสอบ ความเชื่อถือได้ แลความเที่ยงตรงแล้ว

6. การเลือกใช้สถิติที่เหมาะสมในงานวิจัย ผู้วิจัยเห็นว่า ควรมีผู้รู้ที่แท้จริงในเชิงสถิตินั้น เป็นผู้ให้ความรู้ร่วมในงานวิจัย หรือ เป็นที่ปรึกษา ทั้งนี้เพื่อสามารถกำหนด กรอบแนวความคิดด้านตัวแปรแฝง หรือ ตัวแปรประจักษ์ได้อย่างถูกต้องตั้งแต่เริ่มแรก ซึ่งดังกล่าว จะส่งผลย้อนกลับไปถึงการทบทวนวรรณกรรม และ การกำหนดสมมุติฐานที่จะศึกษา เนื่องจากโปรแกรมวิเคราะห์ทางสถิติ อาจมีข้อกำหนดบางประการที่ทำให้จำเป็นต้องสร้าง กรอบแนวความคิดที่สอดคล้องแต่เริ่มแรก ซึ่งนักวิจัยที่ไม่มีความเชี่ยวชาญทางสถิติเฉพาะด้าน เพียงพออาจไม่มีความรู้ลึกซึ้งซึ่งพอ และ อาจส่งผลให้ไม่สามารถวิเคราะห์ได้ หรือ ต้องปรับปรุง กรอบแนวความคิดเชิงทฤษฎีหลังจากดำเนินการวิจัยแล้ว หรือ อาจส่งผลให้โปรแกรมการวิเคราะห์ ไม่สามารถรายงานดัชนีบางดัชนีที่ต้องการ และ มีความสำคัญในการวิเคราะห์ผลได้

7. การให้การสนับสนุนการวิจัย ควรมีหน่วยงานเฉพาะที่ชัดเจน คอยให้คำแนะนำ หรือ กระทั่งช่วยดำเนินการในการจัดหาทุนหรืออื่นๆที่เกี่ยวข้องอย่างจริงจัง ในกรณีที่พิจารณาแล้ว เห็นว่างานวิจัยนั้นคู่ควรกับการศึกษาวิจัย และ น่าจะมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนาใน ระดับประเทศ